

MITUVOΣ UPYNO TARMÉS DAIKTAVARDIS¹

E. GRINAVECKIENÉ

I. Giminė, skaičius, linksnis²

II. Kamienas

Tarmēs daiktavardžių kamienai tokie pat kaip ir lk, tik tarpusavyje jie yra kiek sumišę. Vieni (*i*, *u*, *iu*, priebalsiniai) kamienai šalia savo kamieno galūnių turi, ypač daugiskaitoje, ir kitų kamienų galūnes, arba visiškai pereina į kitus kamienus, žr. 165, 167 psl., o *a*, *io* kamienų retais atvejais tik atskiri linksniai yra gavę kitų kamienų galūnes, žr. 171-174 psl.

Be to, kamienai tarmēje gali keistis, keičiantis daiktavardžio skaičiui, pvz.:

a) Visos *o*-, *io*- kam. vyru pavardės daugiskaitoje yra perėjusios į *a*, *ia* kamieną, pvz.: *Bylā*, *Petravyče*, *Riaubā*, *Stanėvyče*, *Vadeišā*, bet: *Bylaī*, *Petravyčēi*, *Riaubaī*, *Stanėvyčēi*, *Vadeišai*.

b) Visi menkinamos reikšmės *u*- kam. daiktavardžiai daugiskaitoje yra perėję ne į *a* kam., kaip reiketų tikėtis (plg. 172 psl.), bet į *ia*, pvz.: *lipkus* (kas sulipęs), *pliuřpkus* (karštuolis), *smiřskus* (pasmirdėlis), bet: *lipkei*, *pliuřpkei*, *smiřskei*. Galimas daiktas, taip yra todėl, kad visi panašios darybos menkinamos reikšmės daiktavardžiai yra ne *u*, bet *iu* kamieno, ir daugiskaitoje visi jie pereina į *ia* kamieną, plg. *miegālius*, *nuogālius* ir *miegālei*, *nuogālei*. Taigi ir šie *u*- kam. daiktavardžiai, būdami tarmēje negausūs, analogijos keliu pagal *iu* kam. galėjo daugiskaitoje pereiti į *ia* kam. Tuo pačiu galėtų būti paaiškinamas ir *o*-, *io*- kam. pavardžių daugiskaitoje perėjimas į *a*, *ia* kam.

c) Vyriškos giminės *i*- kam. daiktavardis *petýs* vns. vard. ir daugiskaitoje yra perėjės į *ia*- kam.: *pečeī*, *pečiū*, *pečiáms*, *pečiēs*...

¹Spausdinamasis straipsnis yra „Mituvos upyno tarmēs“ II-osios dalies — morfoložijos skyrius. Žr. E. Grinaveckienė, Mituvos upyno tarmė (toliau Mut), filologijos mokslo kandidato laipsnio disertacija, mašinraštis, 531, Vilnius, 1955, Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto rankraštynas. Šio straipsnio tarminiai pavyzdžiai rašomi įprastiniais lk rašmenimis, prisilaikant bendrujų rašybos ženklų reikšmės, nurodytos Lietuvių kalbotyros klausimų (toliau LKK) 1, 119—120.

²Būdingosios Mituvos upyno tarmēs daiktavardžių giminės, skaičiaus ir linksnio formos nagrinėjamos LKK, 2, 177—185, Vilnius, 1959.

III. Kirčiavimas

Tarmės daiktavardžiai yra skirtomi į keturias kirčiuotes (su skyriais). Kirčiuotės tokios pat, kaip lk⁸, tik pasitaiko atskirų žodžių, kirčiuojamą kita kirčiuote negu lk, žodžių, kirčiuojamą dvejopai.

1. Yra tarmėje daiktavardžių, kurie lygiagrečiai yra kirčiuojami:

a) I-aja ir III-iaja kirčiuote, pvz.: *brūkšnis* — *brūkšmýs*, *gréblis* — *gréblyš*, *inkstai* — *inkstař*, *kálnai* — *kalnař*, *pěda* — *pédà*, *súolai* — *suolař*.

b) Vienaskaitoje I-aja ir III-iaja (dažniau) kirčiuote, daugiskaitoje, kaip i: lk — I-āja, pvz.: *āšara* — *ašarà* — *āšarų*, *čerpe* — *čerpě* — *čerpíų*, *kráutuve* — *krautuvě* — *kráutuvíu*, *leñtpjūve* — *lentpjūvě* — *leñtpjūviu*, *nágine* — *nagině* — *náginių*, *pámoka* — *pamokà* — *pámokų*, *pírštine* — *pirštině* — *pírštiniu*.

c) Vienaskaitoje — I-aja, daugiskaitoje — lygiagrečiai I-aja ir III-iaja; pvz.: *brólis* — *bróleř* — *brolei*.

d) II-aja ir IV-aja kirčiuote, pvz.: *āslas* — *aslōs*, *bālas* — *balōs*, *diržai* — *diržař*, *dūdas* — *dūdōs*, *jievōs*, *jiēvu* — *jievű*, *glēbis* — *glebýs*, *kraňtai* — *krantař*, *kuôlai* — *kuolai*, *vañplas* (snukio, burnos) — *vamplōs*.

e) Vienaskaitoje II-aja ir IV-aja (dažniau), daugiskaitoje — II-aja (vienas kitas gali būti ir IV-aja), pvz.: *Āgne* (Agnietė) — *Agně* — *Āgnių*, *ēgle* — *eglě* — *ēglų*, *Elze* (Elžbieta) — *Elzě* — *Elzių*, *lāpe* — *lapě* — *lāpių*, *kiřpte* (kas trumpai ap-kirptais plaukais) — *kirptě* — *kiřpčių*, *kùpre* — *kuprě* — *kùprių*, *Māgde* — *Magdě* — *Māgdžių*, *meñte* — *meniě* — *meñčių*, *Marě* — *Mārių* — *Marių*, *musē* — *mùsių* — *musių*, *rùpkę* (rupūžė) — *rupkě* — *rùpkių* — *rupkių*, *virvě* (bet *viřves* — *virvěs*) — *viřvių* — *virvių*.

Šakninis šių žodžių kirčiavimas charakteringas senesniems žmonėms.

f) Vienaskaitoje I-aja, daugiskaitoje — IV-aja. Taip kirčiuojamos visas (su priesagomis ir be jų) vyro pavardės, pvz.: *Adomátiš*, *Adomáčiu* (~ Adomáitis, Adomáiciu) — *Adomaičeř*, *Adomaičius*, *Bagdánckis*, *Bagdánokiu* — *Bagdanckeř*, *Bagdanckiùs*, *Balčytis*, *Balčyčiu* — *Balčyčeř*, *Balčyčius*, *Dúoba* — *Duobā*, *Duobùs*, *Jõnelis*, *Jõneliu* — *Joneleř*, *Joneliùs*, *Lazdáuckas*, *Lazdáucku* — *Lazdauckař*, *Lazdauckùs*, *Miliūnc*, *Miliūnu* — *Miliūnai*, *Miliūnùs*, *Várna* — *Varnař*, *Varnùs*, *Viřsilis*, *Viřsilu* — *Viršilař*, *Viřsilùs*, o taip pat ir *uošvis*, *uošviu* — *uošveř*, *uošviùs*.

Reikia manyti, kad iš pradžių taip (daugiskaitoje IV-aja kirčiuote) buvo kirčiuojama tik vyro ir žmonos — šeimos pavardė, o kelių brolių pavardės daugiskaita, kaip ir vienaskaita, buvo pastovaus kirčiavimo, pvz.: *Adomáčeř* galėjo reikšti kelis brolius, o *Adomaičeř* — jų tėvus (tėvą ir motiną). Vadinas, skirtingas pavardžių daugiskaitos kirčiavimas iš pradžių galėjo padėti atskirti pavardę keleto brolių nuo jų tėvų (tėvo ir motinos) ar brolio su žmona pavardės. Ilgainiui taip kirčiuojama tėvų — šeimų pavardė galėjo būti apibendrinta ir vienos pavardės vyrams vadinti. Tai, matyti, nėra senas reiškinys, nes tarmėje yra pavyzdžių, kurie rodo, kad tie patys žodžiai priklausomai nuo skirtingos reikšmės daugiskaitoje gali būti kirčiuojami dvejopai: žymédami šeimą, jie yra kirčiuojami IV-aja kirčiuote, o žymédami kelis vienos profesijos vyrus, jie yra to paties kirčiavimo kaip ir vienaskaita, pvz.: *pirmininkař* (pirmininkas su žmona) ir *pírmininkai* (vyrai, einantieji pirmininko pareigas), *mokytojेř* (mokytojas su žmona) ir

⁸ Žr. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (toliau DLKŽ), XI—XIV, Vilnius, 1954.

mokýtojai (vyrai mokytojai), *girininkai* (girininkas su žmona) ir *girininkai* (keli miškų specialistai), *kunigužei* (protestantų dvasininkas su žmona) ir *kunigūžei* (keli dvasininkai), *dédžeū* (dėdė su dėdienė) ir *dédžeū* (keli dėdės).

Jaunų vaikinų pavardžių daugiskaita savo kirčiuotės nepakeičia, pvz.: *Butkýtis* (Butkaus sūnus) ir *Butkýčeū* (Butkaus sūnūs), *mačiaū Ramanauckýčius* i *Butkýčius*.

Savo daryba į šiuos asmenvardžius panašių vietovardžių daugiskaita taip pat yra pastovaus kirčiavimo — išlaikiusi tą pačią kirčiuotę kaip ir vienaskaita, pvz.: *laukináitis* (laukinaitis; kaltantis kitokia tarme ir gyvenantis lygumose. Tokiu vardu vadinami aukštaičiai vakariečiai, atitraukiantys kirti.) — *laukináčeū*, *Butkáčeū* (kaimo vardas), *Jobubáčeū* (kaimo vardas), *Mikutáčeū* (kaimo vardas), *Šimkáčeū* (miestelio vardas), *Žindáčeū* (kaimo vardas).

g) Daiktavardžio *žmōgus* vienaskaita tarmėje yra kirčiuojama II-aja, o daugiskaita — III-iaja kirčiuote: *žmōgus*, *žmōgaus*, ... *žmōgum*, ... *žmónys*, *žmōniū*, ... *žmónis*...

IV. Linksniavimas

a) a, ia kamienai

Visi *a*-, *ia*-kamieniai daiktavardžiai yra vyriškos giminės. Vienas kitas yra ir bendrosios⁴.

I-oji kirčiuotė

Vienaskaita

V.	púoc,	ariúoc,	mólis,	augétinis
K.	púoda,	ariúoda,	móle,	augétine
N.	púodui,	ariúodui,	mólui,	augétinui
G.	púoda,	ariúoda,	móli,	augétni
Ín.	púodu,	ariúodu,	mólui,	augétinu
Vt.	púode,	ariúode,	móly,	viršugalvy
Š.	výre,	apúoke,	béri,	augétni

Daugiskaita

V.	púodai,	ariúodai,	bérei,	augétinei
K.	púodų,	ariúodų,	bérių,	augétimiū
N.	púodam(s),	ariúodam(s),	bériam(s),	augétiniam(s)
G.	púodus,	ariúodus,	bérius,	augétinius
Ín.	púodais,	ariúodais,	béreis,	augétineis
Vt.	púodos,	ariúodos,	móluios,	viršugalviuos

II-oji, III-oji, IV-oji kirčiuotės

a-, *ia*- kam. II-osios, III-iosios ir IV-osios kirčiuotės daiktavardžių kirtis kaip lk, o linksnių galūnės — kaip tarmės I-osios kirčiuotės daiktavardžių, žr. paradigmą:

⁴ Žr. LKK, 2, 177–179.

a-, ia- kam. daiktavardžių pavyzdžiai

I-oji kirčiuotė. a) Dviskieminiai: *bálkis, briedis, dúms, káilis, kálcis, káuls, krúms, kágis* (plaktukas ir stirta), *kúrmis, nórs (noras), pántis, párkai* (niežai, suskis), *píenc, pjúklas, sieksnis* (ilgio matas per abi ištestas rankas. Tokio pločio ilgas rėžis bendrose pievose.), *siúls, stíris, svéstas, plúokštas* (pluoštas, glébys), *šáukštas, šúolis, tárps, tilc, tvárc, vějis, žírnis, žvýrlis, žvýnc* ir kt.

b) Daugskiemeniai: *añtaklis, añtkaklis* (našta, sunkumas), *ántkiaušis* (anties kiaušinis), *añskars, blakstíenc, galástuvs, gérims, gyvénims* (turi ir sodybos, ūkio reikšmę), *gývastis* (gyvybė), *gyvúolis, gyvúonis* (gyvnagis), *ižgästis, kùpetis, pakáušis, pavásaris, pátals, pušýnc, peréjims, prákac, rüpestis, skiltuvs, vařdininks* (sen. burtininkas, užkalbėtojas), *vieškelátis* (vieškelukas), *várymas* (darbas su daug operacijų: alaus, naminės darymas, skalbimas, malimas ir pan.) ir d. kt.

II-oji kirčiuotė. a) Dviskieminiai: *aükšlis* (sulenka beržo žievė uogoms rinkti), *aükštas* (ir *taükštas*), *aūc, būc* (priemenė), *čépkis* (megzta šlepetė), *eñtis* (antis), *elksnis* (alksnis), *dalgis, daňktis, giňčas* (turi ir asmens, kuris ginčiasi, reikšmę), *glöbis* (gobšas ir pats turtas), *graipštas* (graibštas, trikampis tinklas ant ilgos karties. Su graibštu žuvį gauđo, stovėdami ant kranto.), *gríkis, kařcei* (arklio sprando plaukai), *kařtis, kaňtis, kēlis* (kojos dalis), *kełtis* (kojos dalis priešingoje kulno pusėje), *kvýnc* (kmynas), *läps, liëpc* (lieptas, lenta ar rāstas per upę), *mēc* (mėtas), *mēdis, miěstas, míls* (stora vilnonė medžiaga), *mùkc* (gurkšnis), *mūšis* (mušimas), *miěžis, năšcei, pác* (padas), *paükštis, peñlis, piřštas, plaňcei, plötis, pikis, rāc, rākc, rětis, sōc* (sodas), *skraic* (sterblė), *šałtis, sěnis, sýkis, skýšcei, sleňktis, šúvis, tiškas* (užtiškės lašas, pats užtiškimas), *vágis* (gembė), *vařtai, žäptai* (žiomenys), *žařdis, žődis, žiňksnis, žiùpsnis* ir kt.

b) Daugskiemeniai. 1) Dariniai su dažniau vartojamomis priesagomis: *-iukas* — *gaidùks, girdùks; -imas* — *éjims, gaudíms; -umas* — *saldúms* (saldūs valgiai), *sürúms* (dažniausiai rūkytas virtas kumpis, dešra); *-ininkas* — *kakliniñks, pakabniñks* ir kiti dariniai iš galūninio kirčiavimo daiktavardžių; *-ikas* — *kürlks, vežíks; -elis* — *karvélis, puodélis; -elis* — *vakarélis, vežimélis* ir kt. daiktavardiniai dariniai; *-inis* — *kiaušinis, panaktinis* (sargas nakti), *skrandlinis* (kailiniai, aptraukti milu); *-uris* — *mentúris; -utis* — *kelùtis, lytùtis, takùtis, -tuval — karštuval, mestuval* ir kt. dariniai iš trumpos ir tvirtagalės šaknies; *-uvis* — *koštúvis, liežùvis⁵, 2) Kai kurie dariniai su *pa-*, *pra-* priešdéliais: *pavádis, pagrépstai, pavýc, paduřkai, praskiëps* ir kt.*

III-oji kirčiuotė. a) Dviskieminiai: *arklýs, bérmas, dámps, dáikc, díeks* (diegas), *driežlas* (driežas), *grúc, béržas, ožýs, kélmas, kóc, lopšýs, slíeks, kúoc, láiškas, láns* (langas), *luops* (luobas), *měslas, órs, péc* (pédas), *pláuks, ránc* (randas), *rýc, sárks, spírks, sríeks* (sríegas, žuvies odos klijai, gleivės), *stóks, súols, sármas, šiáuc* (šiaudas), *špóks* (varnénas), *taukañ, úoc* (uodas), *véic* (veidas), *vórs, vélnes, věžýs, váistas, žánc* (žandas), *žénc, žiec* ir kt.

b) Daugskiemeniai: *akúoc, ábdiëgs* (vandens kirminas su šapų kiautu), *apma-tañ, ataudañ, ážuols, avilýs, ávinc, buřbul, gažgals, ešerýs, garlaivýs, dóbilis, kamuo-lýs, kosulýs, káminc, këvals, klibirs* (smulki šakutė prakurams), *marškineñ, nebylýs,*

⁵ Atskirų priesagų daugiau pavyzdžių žr. Mut, §§ 226, 130, 208, 121, 120, 227, 228, 265, 234, 138 ir kt.

pabrolýs, patalkýs, pásals, pásinc (rakštis), *ríebals, skaudulýs, stípinc, šněkals* (kalba, šnekėjimas), *šíupinýs* (toks valgis), *úžvalkals, vábals, vánaks, vidurýs, védars, žábars, žiuburýs* (žibury) ir kt.

IV-oji kirčiuotė. a) Dviskiemeniai: *bałnas, balsas, bürýs, dařžas, drugýs, gáls, ežýs, garnýs, genýs, griùžas* (nuograuža ir maža slidi upokšnių žuvis), *gūžýs* (gurklis), *jávs (javas), kákłas, kałps, korýs, külýs, juōks, lałks, lăšas, laūks, línc* (linas), *lóps, mañas, náks, náms, ráks (ragas), rugýs, rúsýs, sakañ, sápnañ, sniëks, stáls, stułps, skilvýs, šeřnas, šienc, šeškas, ślaic, śläks* (taškas, démelė), *śuls (śulas), šášas, šerýs, tāks, vañks, vařc, vařks, vóks, zuiķýs (kiškis)* ir kt.

b) Daugskiemenių, išskyrus pavardžių daugiskaitą (žr. 162 psl.), tarméje néra.

*a-, ia-kam. daiktavardžių linksnių galūnių
ypatybės*

Kaip paradigmą rodo, daugumas *a-, ia-* kam. daiktavardžių yra išlaikę savo kamieno galūnes, paveiktas tarmés fonetinių žodžio galio dësnį⁶, tik mažybiniai *a-kam.* daiktavardžiai vns. viet. ištisai vartojami su *ia-kam.* daiktavardžių galūne *-y ~ -ye*: *daržiūky, mazgiūky, šulinìuky, tvartùky*. Taip yra, greičiausiai, todėl, kad tik ši vienintelė mažybinė priesaga tarméje yra *a-kam.*, o visi kiti mažybiniai daiktavardžiai yra *ia-kam.* Todėl, galimas daiktas, atskirus priesagos *-(i)ukas* linksnius veikia kitų mažybiniių daiktavardžių analogija. Be to, skirtingai nuo lk, visi III-iosios kirčiuotės dviskiemeniai daiktavardžiai vns. viet. visada yra kirčiuojami šaknyje: *dáikte, länge, óre, stóge, véide. a-kam. daiktavardžių vns. šauksm.* yra dvejopas⁷. Tarméje taip pat yra vartojamos dvejopos dgs. naud. formos: su galiniu *-s* ir be jo: *arklém(s), mědžem(s), nagám(s)*, tačiau dažniau yra vartojama forma su galiniu *-s*. Tas pats pasakytina apie visų kitų kamienų vyriškos giminės daiktavardžių dgs. naud. ir visų moteriškos giminės dgs. naud. ir jn.

b) o, io kamienai

Visi *o-, io-* kamieniai daiktavardžiai yra moteriškos giminės. Vienas kitas šių kamienų asmenvardis (*Dúoba, Bylà, Engeléika*) yra vyriškosios, keletas *o-kam.* yra ir bendrosios giminės⁸.

I-oji kirčiuotė

Vienaskaita

<i>V. Š.</i>	<i>gólda,</i>	<i>lentýna,</i>	<i>sáuje,</i>	<i>ùžvéje</i>
<i>K.</i>	<i>góldas,</i>	<i>lentýnas,</i>	<i>sáujes,</i>	<i>ùžvéjes</i>
<i>N.</i>	<i>góldai,</i>	<i>lentýnai,</i>	<i>sáujei</i>	<i>ùžvéjai</i>
<i>G., Jn.</i>	<i>gólda,</i>	<i>lentýna,</i>	<i>sáuje,</i>	<i>ùžvéje</i>
<i>Vt.</i>	<i>góldo,</i>	<i>lentýno,</i>	<i>sáuko,</i>	<i>ùžvéjo</i>

⁶ Žr. LKK, 1, 151 – 159, 161 – 162. Ten pat žr. ir apie tarmés kitų kamienų linksnių galūnių vokalizmą.

⁷ Žr. LKK, 2, 183.

⁸ Žr. LKK 2, 177.

Daugiskaita

V., G., Š:	géldas,	lentýnas,	sáujes,	pakójes
K.	géldu,	lentýnu,	sáuju,	pakóju
N. ļn.	géldom(s) géldum(s), lentýnom(s) lentýnum(s),			
	sáujom(s) sáujum(s), pakójom(s) pakójum(s)			
Vt.	géldos(e), lentýnos(e), sáujos(e), pakójos(e)			

II-oji kirčiuotė

o-, io- kam. II-osios kirčiuotės daiktavardžių kirtis kaip lk, o linksnių galūnės – kaip tarmės I-osios kirčiuotės daiktavardžių, žr. paradigmą.

III-ioji kirčiuotė

Vienaskaita

V.	skiedrà,	skepetà,	apačè
K.	skiedrōs,	skepetōs,	apačiōs
N.	skiedrai,	skēpetai,	āpačei
G., ļn., Š.	skiedra,	skēpeta,	āpače
Vt.	skiedrō,	skepetō,	apačiō

Daugiskaita

V., G., Š.	skiedras,	skēpetas,	āpačes
K.	skiedrū,	skepetū,	apačiū
N.	skiedróm(s),	skepetóm(s),	apačióm(s)
Čn.	skiedróm(s),	skepetóm(s),	apačióm(s)
Vt.	skiedrōs(è),	skepetōs(è),	apačiōs(è)

IV-oji kirčiuotė

o-, io- kam. IV-osios kirčiuotės daiktavardžių kirtis kaip lk, o linksnių galūnės – kaip tarmės III-iosios kirčiuotės daiktavardžių, žr. paradigmą.

o-, io- kam. daiktavardžių pavyzdžiai

I-oji kirčiuotė. a) Dviskiemeniai: *délna*, *gírnas*, *gúoba*, *gěda*, *grióva*, *gúra* jáuje, *júosta*, *ýla*, *kílpa*, *kóje*, *knírva* (kas nešnekus ir nemégsta draugystės) *kúosa*, *kúmšče* (kumštis), *kvéša*, *lépa*, *málka*, *pieva*, *plúmsna* (plunksna), *smílga*, *stírna*, *strénas*, *síena*, *sékla*, *šárka*, *úoga*, *várpa*, *vílna* ir kt.

b) Daugskiemeniai: *akípléša*, *iždèvas*, *išvarta* (išverstas medis), *Mítuva*, *mótina*, *núgara*, *pákulas*, *pársmauga* (plonesnė siūlo, žarnos vieta), *peléda*, *pagélda*, *stípena* (kas labai sulysęs, bestimpantis), *sánkryža*, *šeimýna*, *šérybas*, *tráiskanas*, *užúomirša*, *vásara* ir kt.

II-oji kirčiuotė. a) Dviskiemeniai: *brastà*, *gijè*, *girè*, *gríščè* (grížtē, iššukuotų linų sauja), *kaktà*, *kruopà*, *kulkà*, *kuprà*, *kvietkà*, *lúbas*, *plytà*, *plutà*, *pradžè*, *pupà*, *putà*, *rankà*, *rujè*, *ruknà*, *skujè* (kankoréžis), *ślajes* (rogës), *šukas*, *vádzës*, *valè*, *vie-* tå, *vištà*, *vyšnè*, *vyžà* ir kt.

b) Daugskiemeniai: *badijė* (badas), *ganyklà*, *kamarà*, *lydekà*, *sveikatà*, *uošvijè* (vyro ar žmonos tévu namai), *žarijè* ir kt.

III-ioji kirčiuotė. a) Dviskiemeniai: *burnà*, *galvà*, *naudà*, *oškà*, *triobà*, *žarnà*; io-kam. tarméje nepasitaiké išgirsti.

b) Daugskiemeniai: *avižà*, *ašakà*, *adatà*, *ankštarà* (inkštiras), *gilumà*, *pavajè* (popierius ar skuduras, ant kurio užvyniojamas kamuolys), *pabaigà*, *plaštakà*, *päšukas*, *pävažas*, *praperšà*, *raganà*, *šilumà*, *uodegà*, *vedegà* ir kt.

IV-oji kirčiuotė. a) Dviskiemeniai: *Alsà* (tarmés ploto upelis), *aušrà*, *bangà*, *bandà*, *barzà* (barzda), *blauzà* (blauzda), *dainà*, *gaujè*, *dešrà*, *dienà*, *džiovà*, *jiegà* (jèga), *kamšà* (susikimšimas), *kasà*, *kriaūnas*, *krūvà*, *mèsà*, *mamà*, *lankà*, *lazà* (lazda), *lentà*, *ligà*, *liuobà*, *luomà* (loma), *mergà*, *marti*, *meškà*, *naudà*, *noglà* (velnias, keiksmažodis), *rasà*, *salà*, *saurà*, *spragà*, *sriubà*, *séjè*, *sulà*, *skolà*, *šakà*, *šalnà*, *šeivà*, *tamsà*, *tvorà*, *tetà*, *vielà*, *žiemà*, *žinè*, *žvejè* (žuvavimas) ir kt.

Daugskiemenių nėra.

o-, io- kam. daiktavardžių linksnių galūnių ypatybės

Kaip paradigma rodo, daugumas o-, io-kam. daiktavardžių yra išlaikę savo kamieno galunes, paveiktas tarmés fonetinių žodžių galo dėsnį, tik vns. vt. kai kurie io- kam. šakninio kirčiavimo daiktavardžiai šalia savo kamieno galūnės turi ir ē-kam. daiktavardžių galūnę -ē ~ ēje (ji tarméje yra retesnė): *giré* (girioje), *griūšé* (kriauséje), *výšnè* (vyšnioje). Vns. š. savo forma, paprastai, nesiskiria nuo v. (išskyrus *pati*: *päče*, *marti*: *mařče* žodžius): *oška*, *višta*, *rāgana*, tik visų jų kirtis dažniausiai yra šaknyje (daugskiemeniai II-osios kirčiuotės daiktavardžiai kirti turi priesagoje: *lydēka*, *aguōna*).

Dgs. n. ir įn. šakninio kirčiavimo daiktavardžiai tarméje sutinkami su dvejomis, lygiagrečiai vartojamomis, galūnėmis: su galūne *-om(s)* ir su *-um(s)*: *rañkom(s)* || *rañkum(s)*, *vištom(s)* || *vištum(s)*, *várnom(s)* || *várnum(s)*. Galūninio kirčiavimo daiktavardžiai čia turi tik savo galūnę: *avižóm(s)*, *mergóm(s)*, *šakóm(s)*; *avižóm(s)*, *mergóm(s)*, *šakóm(s)*.

Dgs. viet. galūnė tarméje yra taip pat dvejopa. Senieji tarmés atstovai vartojant foniškai aptrumpėjusį dgs. viet.: *päkulos*, *strénos*, *šakōs*, *viřkšcios* (ši galūnė yra apskritai retesnė), o visų kitų tarmés atstovų tarpe jis toks, kaip ir lk: *avižosè*, *šakosè*.

c) ē kamienas

ē-kam. daiktavardžiai, paprastai, visi yra moteriškos giminės, tik vienas kitas jų (*mémě*, *lojýnè*) yra bendrosios⁹.

I-oji kirčiuotė

Vienaskaita

V., G., Įn., Š.	<i>zýle</i> ,	<i>mergáte</i>
K.	<i>zýles</i> ,	<i>mergátes</i>
N.	<i>zýlei</i> ,	<i>mergátei</i>
Vt.	<i>dróbē</i> ,	<i>alkúnè</i>

• Žr. LKK, 2, 177.

Daugiskaita

V., G., Š.	zýles,	mergá̄tes
K.	zýliū,	mergá̄čiū
N., Įn.	zýlem(s) zýliom(s) zýlium(s), alkú̄nem(s) alkú̄niom(s) alkú̄nium(s)	
Vt.	dróbēs(e),	alkú̄nēs(e)

II-oji kirčiuotė

é-kam. II-osios kirčiuotės daiktavardžių kirtis kaip lk, o linksnių galūnės – kaip tarmės I-osios kirčiuotės daiktavardžių, žr. paradigmą.

III-ioji kirčiuotė

Vienaskaita

V., Vt.	gerklé̄,	daržiné̄
K.	gerklé̄s,	daržiné̄s
N.	gérklei,	dařžinei
G., Įn., Š.	gérkle,	dařžine

Daugiskaita

V., G., Š.	gérkles,	dařžines
K.	gerkliū,	daržiniū
N.	gerklém(s) gerklóm(s), daržiném(s) daržinóm(s)	
Įn.	gerklém(s) gerklóm(s), daržiném(s) daržinóm(s)	
Vt.	gerklé̄s(è),	daržiné̄s(è)

IV-oji kirčiuotė

é-kam. IV-osios kirčiuotės daiktavardžių kirtis kaip lk, o linksnių galūnės – kaip tarmės III-iosios kirčiuotės daiktavardžių, žr. paradigmą.

é-kam. daiktavardžių pavyzdžiai

I-oji kirčiuotė. a) Dviskieminiai: báime, búoze, dírse, dílke, diúmples, gérve, Ímsre (Mituvos kairysis intakas), kárve, kérpe, kúrpe (klumpė), láime, láisve, léndre (nendrė), lénke (dauba, slénys), lýsve || lýse, pélke, pémpe, rýkste, rópe, sáule, séile, smárve, žirkles, žiúrkę ir kt.

b) Daugskiemeniai: 1) Dariniai su dažniau vartojamomis priesagomis: -iené (asmenvardžiuose) – Jontene (Jono žmona), Kasiuliene (Kasiilio žmona), Mýkolienė (Mykolo žmona), Petriene (Petro žmona); -uviene – kùdliuviene (kas kudlotė, apkritusi kudlomis), seiliuviene (kas apsiseiliojusi), smiliuviene (smagurė), Vaitkuviene (Vaitkaus žmona); -áitė – kumeláte, végéláte¹⁰.

¹⁰ Atskirų priesagų daugiau pavyzdžių žr. Mut, §§ 158, 159, 232.

2) Ivaizdžiai: *gývnašle*, *lýgybe*, *pakálne*, *paklëte* (vieta prie klietis), *spañguole*, *saūšake*, *stáltiese*, *šilóves* (šilojai), *žémuoge* ir kt.

II-oji kirčiuotė. a) Dviskieminiai: *bíge* (ranka, jei pirštai nupiauti, bukas daiktas, nulaužtas peilis), *bläke*, *bráske*, *brükne*, *bòpše* (moteris, menk.), *bòbe* (moteris, menk.), *draūge*, *gíle*, *kiaūle*, *kõše*, *kùdle*, *krégžde*, *lùpke* (kas sulipusi), *lìže*, *piéne*, *pliuřze* (makynė, purvynas), *pôde* (psn., krikšto motina), *pùse*, *ràge* (išdidi, kaip su ragais), *rëples*, *röges*, *rõže*, *séne*, *smalkes*, *spräge*, *skeřse* (sijonas skersais dryžiais), *silke*, *smile* (smaližė, smagurė), *skraïste*, *stákles*, *šiuřles* (prasti grūdai), *šliùre*, *šùke*, *švěnte*, *veiſle*, *žágre*, *žéme*, *žébre* (murzė), *zuřze* (verksnė), *žvâke* ir kt.

b) Daugskiemeniai. 1) Dariniai su dažniau vartojamomis priesagomis: *-ybè* — *galýbe*, *neteisýbe*, *tamsýbe*; *-yklè* — *pustýkle*, *šaudýkle*; *-ané* — *camâné*, *samâne*; *-yné* — *pempýne* (pelkė, kur veisiasi pempės), *klampýne*; *-ine* — *krûtine*, *penkîne* (penki rubliai), *šimtine* (šimtas); *-(i)uke* — *peliuke*, *kačiuke*; *-ike* — *rišķe* (rišėja), *vélikes* (vilnos, iš kurių velia veltinius, paprastai, trumpos, ériukų vilnos); *-ele* — *ausèle* (arpo ausis, pro kuria byra grūdai), *bobèle* (prietaisas dalgui kalti); *-utè* — *ausùte*, *eglûte*; *-ýte* — *mažýte*, *lùpýtes¹¹* ir kt.

2) Atskiri žodžiai: *drobiule*, *gyvâte*, *kalâde*, *keliõne*, *kepùre*, *padraïkes*, *pleškatañne* (plepè), *perèkle* (perinti višta), *vienbôres* (turinčios vienodus daiktus, vardus) ir kt.

III-oji kirčiuotė. a) Dviskieminiai: *varškë*, *versmë*.

b) Daugskiemeniai: *Antvardë* (Mituvos intakas), *dedervinë*, *eketë*, *giminë*, *kultuvë*, *malkinë*, *meškerë*, *pamergë*, *pângages*, *pikvoïë*, *rupùžë*, *tinginë*, *végélë* ir kt.

IV-oji kirčiuotė. a) Dviskieminiai: *budë* (galastuvas ir supuolusi duona, ragaiss), *dielë* (délè), *duobë*, *eilë*, *ežë*, *garbë*, *gélë*, *gelmë*, *kabë*, *kalë*, *katë*, *kalvë*, *kedë*, *knyslë*, *kremzlë*, *kuislë* (kas ilgai apie save tvarkosi), *kvailë*, *kvieslë*, *laumë*, *mémë*, *pelë*, *pynë*, *püslë*, *rauplë*, *rêksnë* (verksnė), *riüglë* (verksnė), *siüllë*, *skylë*, *sterblë*, *šliūžë*, *snervë*, *véžë*, *žievë*. *žvyglë* (kas žviegia) ir kt.

é-kam. daiktavardžių linksnių galūnių ypatybės

Paradigma rodo, kad daugumas é-kam. daiktavardžių yra išlaikę savo kamieno galūnes, paveiktas tarmės fonetinių žodžio galo dėsnii, o dgs. n. ir įn. šalia savo kamieno galūnių yra sutinkami dar ir su kitokiomis galūnėmis. Galūninio kirčiavimo é-kam. daiktavardžiai šiuose linksniuose turi dvejopas galūnes: fonetiškai pakitusių é-kam. galūnę *-em(s)* ir, šalia jos, galimas daiktas, *io*-kam. galūnę *-iom(s)* (ji tarmėje kartais net ir dažniau sutinkama): *pelém(s)* || *pelóm(s)*, *giminém(s)* *giminóm(s)*; *žievém(s)* || *žievióm(s)*. Šakninio kirčiavimo é-kam. daiktavardžiai šiuose linksniuose lygiagrečiai yra vartojami su trejopomis galūnėmis: é-kam. *-em(s)* (ji tarmėje, palyginti, reta): *dróbem(s)*, *žágrem(s)*; *io*-kam. *-iom(s)* (ji dažniausia): *kúrpiom(s)*, *pùsiom(s)*; ir galūne *-ium(s)*: *kõšium(s)*, *žiúrkium(s)*.

Galūnės *-ium(s)* buvimas *o*-, *io*- ir é- kam. šakninio kirčiavimo daiktavardžių, o taip pat bûdvardžių, skaitvardžių ir įvardžių¹² daugiskaitos naudininko ir įnagininko linksniuose ir jų vartojimas šalia atskirų kamienų iþprastų šių linksnių galūnių yra bûdingas ne vien tik aprašomajai tarmei. Visų pirma ši ypatybė plačiai

¹¹ Atskirų priesagų daugiau pavyzdžių žr. Mut, §§ 207, 144, 169, 153, 265, 226, 120, 227, 234, 233.

¹² Žr. Mut, §§ 382, 389k, 397, 401, 419, 427, 433, 434d.

yra sutinkama tiriamosios termés rytinių kaimynų veliuoniškių atitinkamuose linksniuose: *bóbum(s)*, *gírium(s)*. Lietuvių kalbos atlasui surinktoji dialektologinė medžiaga rodo, kad ši ypatybė būdinga taip pat ir beveik visam šiaurės vakarų aukštaičių ir jų kaimynų pietryčių žemaičių terméms¹⁸. Vadinas, ši ypatybė užima gana didelį lietuvių kalbos termų plotą, kuriame kitų veliuoniškių termés ypatybių nesutinkama, todėl šio reiškinio dabartinėmis minėtų termų fonetinėmis ypatybėmis išaiškinti negalima, ir šiuo metu jis jau yra morfologinė ypatybė.

Visi é-kam. daiktavardžiai, prieš kurių kamiengalį eina *t*, *d* priebalsiai, dgs. n. ir įn. linksniuose turi taip pat trejopas galūnes: é-kam. galūnė -em(s): *katém(s)*, *katém(s)*, *krēgždem(s)*, *žvaigždém(s)*, *žvaigždém(s)*; i-kam. galūnė -im(s) (ji re-ta, bet dažniau pasitaiko šakninio kirčiavimo žodžiuose): *katím(s)*, *katím(s)*, *krēgždim(s)*; arba galūnė -iem(s) (galimas daiktas, tai galima būtų aiškinti termés vakarinių kaimynų žemaičių dūnininkų įtaka): *krēgždiem(s)*, *katiem(s)*, *katiem(s)*.

Dgs. vt. galūnė terméje yra dvejopa: fonetiškai aptrumpėjusi: *šliūžės*, *pana-gės* (ją ištisai vartoja termés senimas, bet ji pasitaiko rečiau) ir tokia kaip lk: *pra-dalgėsè*, *padraikėse*.

d) i-kamienas

Daugumas i-kam. daiktavardžių yra moteriškos giminės, tik keletas žodžių (*dantis*, *geluonis*, *gyvuonis*, *grobuonis*, *vagis*, *žvéris*) yra vyriškosios.

III-ioji kirčiuotė

Vienaskaita

V.	<i>širdis</i> ,	<i>pažastis</i> ,	<i>žvéris</i>
K.	<i>širdiēs</i> ,	<i>pažastiēs</i> ,	<i>žvériēs</i> <i>žvère</i>
N.	<i>širdžei</i> ,	<i>pāžaščei</i> ,	<i>žvériui</i>
G.	<i>šírdi</i> ,	<i>pāžasti</i> ,	<i>žvéri</i>
Įn.	<i>šírdže</i> <i>šírdim</i> , <i>pāžašče</i> <i>pažastim</i> ,	<i>žvériu</i> <i>žvérīm</i>	
Vt.	<i>šírdỹ</i> ,	<i>pažastỹ</i> ,	<i>dantỹ</i>
Š.	<i>širdiē</i> ,	<i>pažastiē</i> ,	<i>žvériē</i>

Daugiskaita

V., Š.	<i>šírdys</i> ,	<i>pāžastys</i> ,	<i>žvérys</i> <i>žvérēi</i>
K.	<i>šírdžiū̄</i> ,	<i>pažastū̄</i> ,	<i>žvériū̄</i>
N.	<i>šírdim(s)</i> ,	<i>pažastim(s)</i> ,	<i>žvérīm(s)</i> <i>žvérém(s)</i>
G.	<i>šírdis</i> ,	<i>pāžastis</i> ,	<i>žvēris</i> <i>žvērius</i>
Įn.	<i>šírdim(s)</i> ,	<i>pažastim(s)</i> ,	<i>žvérīm(s)</i> <i>žvérēīs</i>
Vt.	<i>šírdisē</i> ,	<i>pažastisē</i> ,	<i>dantisē</i>

¹⁸ Žr. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos sektorius 363, 491, 327a 24a, 260a, 390, 393, 429, 464, 326, 359, 360, 361, 362, 325, 327, 391, 463, 466, 398, 389, 259, 328, 295, 294, 225, 21, 49, 292, 257, 265, 396 gyvenamujų punktų atsakų pagal „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programos“ 288 ir 289 klausimus.

I-oji, II-oji, IV-oji kirčiuotės

i-kam. I-osios, II-osios ir IV-osios kirčiuotės daiktavardžių kirtis kaip lk, o linksnį galūnės — kaip tarmės III-iosios kirčiuotės daiktavardžių, žr. paradigma.

i-kam. daiktavardžių pavyzdžiai

I-oji kirčiuotė. a) Dviskiemai: *ántis, ánkštis, kártis, kúlšis, nósis, nýtis, píntis* (medžių grybas), *plókštis* (nepribrendusi žirnių ankštis), *skiltis, šíršis* (širšė), *plénis* (deganti atplaiša nuo degančio daikto), *šiūtys* (daugybė), *tósis, váltis* ir kt.

b) Daugskiemenių nėra.

II-oji kirčiuotė. a) Dviskiemai: *bitis* (bitė), *dúrys, karšis* (tokia žuvis), *plúdis* (žuvies pūslė), *úpis* (upė), *usnis* ir kt.

b) Daugskiemenių nėra.

III-ioji kirčiuotė. a) Dviskiemai: *biržis* (plati lysvė laukuose, paprastai, javu, suartos žemės ir pan.), *smiltis, svirtis, šerdis, viltis* ir kt.

b) Daugskiemenai: *debesis, geležis, gaišatis, geluonis, kamšatis, grobuonis* (pastarasis linksniuojamas kaip *žvéris*) ir kt.

IV-oji kirčiuotė. a) Dviskiemai: *aklis, ašlis, ausis, anglis, avlis, dalis, kulnis* (kulnas), *lytis* (ledo gabalas), *naktis, pusnis, pušis, rūšis, saktis, svéris* (svérė), *šaknis, šalis, tulžis, ugnis, vilnis, žąsis, žuvis; dantis, vagis* (pastarujų dviejų žodžių linksnį galūnės kaip *žvéris*) ir kt.

b) Daugskiemenių nėra.

i-kam. daiktavardžių linksnį galūnių ypatybės

Daugumas i-kam. daiktavardžių linksnį yra išlaikę savo kamieno galūnes, paveiktas tarmės fonetinių žodžio galo dėsniių. Vns. v. galūnė -is dabar sutampa su ia-kam. galūne, tačiau jos kilmė kita, be to, šakninio kirčiavimo žodžių ji yra kirčiuota. Vns. k. vyriškos giminės daiktavardžiai be savo kamieno galūnės (*dantiēs, vagiēs*) dar lygiagrečiai yra vartojami ir su ia-kam. galūne -e ~ -io: *dañče, väge*.

Vns. įn. taip pat greta turi ir kitų kamienų galūnes: vyriškosios giminės žodžiai ia-kam. galūnė *vagiū* (lygiagrečiai, bet rečiau *vagim*); o moteriškosios -io-kam.: *avè* (rečiau *avim*).

Vns. š. vyriškos giminės daiktavardžiai greta savo kamieno galūnės *grobuoniē, dantiē* kartais yra pavartojami ir su ia-kam. galūne -y: *grobuoný, dantý*, o moteriškoji giminė kartais yra sutinkama ir su ē-kam. būdinga galūne -e: *äve, ántc. Greičiausia, tai vakarinę kaimynų žemaičių įtaka, nes ten daugumas i-kam. daiktavardžių ištisai yra perėjė į ē-kam.*

Dgs. v. vyriškoji giminė be savo kamieno galūnės (*dañtys, grobúonys*), lygiagrečiai sutinkama ir su ia-kam. galūne -ei ~ -iai: *vagei, dančei* (ji, atrodo, retesnė).

Yra i-kam. daiktavardžių, kurie dgs. k. yra išlaikę senąjį ir priebalsiniamis kamienams būdingą galūnę su kietu galūniniu priebalsiu. Tokių daiktavardžių tarmėje nemaža, pvz.: *ašū, ausū, dantū, debesū, dūry, geležū, kúlšū, kulnū, nóstū, naktū, pažastū, pušū, šaknū, šlaunū, žąsū*. Visi kiti i-kam. daiktavardžiai šiame linksnuje turi minkštą prieš galūnę esantį priebalsį, pvz.: *ánkščiū, angliū, akiū, aviū, bičiū, kárčiū, pínčiū, smulčiū, sakčiū, žuvīū* ir d. kt.

Dgs. naud. ir īnag. galūnē *-im(s)*: *akīm(s)*, *akīm^s(s)*; vyriškoji giminē dgs. īn. turi ir galūnē *-eis* ~ *-iai*s: *dančeis*, *vageis* (tik ji retesnē).

Dgs. g. vyriškoji giminē turi ir galūnē *-ius*: *dančiūs* (tik ši forma retesnē).

Visi *i*-kam. daiktavardžiai dgs. vt. turi galūnē su trumpu *i* balsiu: *-ise* — *akīse*, *ausisē*, *nōsise*. Galūnē su ilgu *y* pradedama vartoti tarmēs jaunimo dēl lk ītakos. Galūnēs *-ise* kilmē nēra visai aiški. Greičiausiai, jie kontaminacijos keliu galējo atsirasti iš senosios dgs. vt. galūnēs *-isu* ir raštu formos *-yse*¹⁴.

e) u, iu kamienai

Visi *u*-, *iu*- kam. daiktavardžiai yra vyriškos giminės. Tarmēje jie nēra tokie gausūs, kaip kiti iki šiol nagrinėti kamienai, be to, jie sparčiai pereina į kitus, daug produktyvesnius kamienus (*ī a, ia*).

II-oji kirčiuotė

Vienaskaita

V.	<i>tūgus</i> ,	<i>kūpius</i> ,	<i>miegālius</i>		<i>miegālis</i>
K.	<i>tūgaus</i> ,	<i>kūpiaus</i> ,	<i>miegāliaus</i>		<i>miegāle</i>
N.	<i>tūgui</i> ,	<i>kūpiui</i> ,	<i>miegāliui</i>		
G.	<i>tūgu</i> ,	<i>kūpiu</i> ,	<i>miegāliu</i>		<i>miegāli</i>
Īn.	<i>tūgum</i> ,	<i>kūpium</i> ,	<i>miegālium</i>		<i>miegaliù</i>
Vt.	<i>tūguj</i> ,	<i>spiēciuj</i> ,	<i>aliējuj</i>		<i>aliējy</i>
Š.	<i>lipkau</i> ,	<i>kūpiau</i> ,	<i>miegāliau</i>		<i>miegāli</i>

Daugiskaita

V., Š.	<i>tūgai</i> ,	<i>kūpei</i> ,	<i>miegālei</i>
K.	<i>tūgu</i>	<i>kūpiu</i> ,	<i>miegāliu</i>
N.	<i>tūgam(s)</i> ,	<i>kūpem(s)</i> ,	<i>miegālem(s)</i>
G.	<i>turgūs</i> ,	<i>kurpiūs</i> ,	<i>miegāliūs</i>
Īn.	<i>tūgais</i> ,	<i>kūpeis</i> ,	<i>miegāleis</i>
Vt.	<i>tūguos</i> ,	<i>spiēciuos</i>	

I-oji, III-ioji, IV-oji kirčiuotės

u-, *iu*- kam. I-osios, III-iosios ir IV-osios kirčiuotės daiktavardžių kirtis kaip lk, o linksnių galūnės — kaip tarmēs II-osios kirčiuotės daiktavardžių, žr. paradigmą.

u-, iu- kam. daiktavardžių pavyzdžiai

I-oji kirčiuotė. a) Dviskiemiai: *āmžius*, *oblīus*, *stālčius*.

b) Daugskiemeniai: *ātrajus*, *rytōjus*, *vasarōjus*.

II-oji kirčiuotė. a) Dviskiemiai: *būčius*; *būlius*, *kāpčius*, *Mařgius* (šuns vardas), *Muřzius* (šuns vardas), *klījus* (klījai), *krýžius*, *lipkus* (sulipēlis), *mīdus*, *pīkčius* (pīkčiurna), *pliuřpkus* (karštuolis), *puõdžius*, *rāčius*, *rāgius* (kas išdidus, kaip rāguotas), *slaňkius* (žemyn slenkantis kalnas, krantas), *seilius*, *smilius* (smaguris,

¹⁴ Plg. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, § 285, Rīgā, 1951.

antrasis pirštas), *stālius*, *švēplius*, *zuržius* (kas verkšlena, zurzia), *žebrius* (kas murzinas); asmenvardžiai: *Bènius* (Benediktas), *Gènius* (Eugenijus), *Prànius* (Pranas), *Sèlius* (Saliamonas), *Saūlius*, *Stāsius* (Stasys) ir kt.

b) Daugskiemeniai: *aliéjus*, *Elénius* (Elenos vyras, niek.), *nuogālius*, *pampālius* (nuplyšelis, apskarstęs lopais), *skarmālius*, *utēlius*.

III-*ioji kirčiuotė*. a) Dviskiemeniai: *lytūs*, *sūnūs*.

b) Daugskiemeniai: *atlažus* (vandens atliejimas iš didesnės upės į mažesnę).

IV-*oji kirčiuotė*. a) Dviskiemeniai: *alūs*, *dangūs*, *medūs*, *viršūs*, *vidūs*, *pietūs*.

b) Daugskiemenių nėra.

u-, iu- kam. daiktavardžių linksnių galūnių ypatybės

Kaip iš paradigmos matyti, *u-*, *iu-* kam. daiktavardžiai tik vienaskaitoje yra išlaikę savo kamieno galūnes, paveiktas tarmės fonetinių žodžio galo dėsniių, tačiau ir čia daugskiemeniai visuose linksniuose gali turėti (žinoma, rečiau) ir *ia-* kam. galūnes.

Daugiskaitoje visi *u-*, *iu-* kam. daiktavardžiai ištisai yra perėję į *a-*, *ia-* kamieną, tačiau tarmėje dar sutinkama *u*-kam. žodžių, kurie visuose daugiskaitos linksniuose yra išlaikę ir savo kamieno galūnes, pvz.: *lytūs*, *pietūs*, *vidūs*, *viřšūs*, *pietum(s)*, *viršum(s)*, *pietum(s)*, *viršum(s)*, *pietusè*, *vidusè*. Šių daiktavardžių dgs. vt. galūnė yra *-use*, kuri kaip ir *i*-kam. *-ise*, greičiausiai, gali būti taip pat kontaminacinė, plg. 172 psl.

f) Priebalsiniai kamienai

Beveik visi priebalsinių kamienų daiktavardžiai yra vyriškosios giminės, tik *sesuō*, *duktē*, *voverēs*, *obelis* yra moteriškosios. Šių kamienų žodžių tarmėje negausu, dėl to jie labai linksta pereiti į kitus kamienus, ypač į *ia*, *ē*. Daugiausia jie kirčiuojami pagal III-*iosios kirčiuotės* dėsnius, o II-*osios kirčiuotės* pavyzdžių tarmėje visai neužtinkama.

III-*ioji kirčiuotė*

Vienaskaita

V.	<i>vanduō</i> , <i>duktē</i> , <i>voveris</i> <i>voverē</i>
K.	<i>vandeñc</i> <i>vándene</i> , <i>dukteñs</i> <i>duktcriës</i> <i>duktēs</i> , <i>voveñs</i> <i>voverēs</i>
N.	<i>vándeniui</i> , <i>dükterei</i> , <i>vóverei</i>
G.	<i>vándeni</i> , <i>dükteri</i> , <i>vóveri</i>
I _n	<i>vándeniu</i> , <i>düktere</i> <i>dukterim</i> , <i>vóvere</i> <i>vovcrim</i>
V _t	<i>vandený</i> , <i>obelý</i>
Š.	<i>piemeniē</i> <i>piemený</i> , <i>dukteriē</i> , <i>voveriē</i> <i>vóver</i> <i>vóvere</i>

Daugiskaita

V., Š.	<i>vándenc</i> <i>vándenys</i> <i>vandenaī</i> <i>vandeneī</i> , <i>dükters</i> <i>dükterys</i> , <i>vóvers</i> <i>vóverys</i> <i>vóveres</i>
K.	<i>vandenū</i> , <i>dukterū</i> , <i>voverū</i>

N.	<i>vandením(s) vandenám(s) vandeném(s), dukterím(s) dukteróm(s), voverím(s)</i>
G.	<i>vándenis vándezius, dükteris, vóveris vóveres</i>
In.	<i>vandením(s) vandenaīs vandeneīs, dukterím(s) dukteróm(s), voverím(s)</i>
Vt.	<i>vandenisè vandenuōs vandeniuōs, obelisè obelēs(è) </i>

I-oji, IV-oji kirčiuotės

Priebalsinių kamienų I-osios ir IV-osios kirčiuotės daiktavardžių kirtis kaip lkl, o linksnių galūnės — kaip tarmės III-iosios kirčiuotės daiktavardžių, žr. paradigmą.

Priebalsinių kamienų daiktavardžių pavyzdžiai

I-oji kirčiuotė: *mēnuo*.

III-ioji kirčiuotė: *ekmuō* (akmuo), *juosmuō*, *kēpenc* (kepenys), *krēkenc* (krekenys), *liemuō*, *pageluō* (drėgnas šaltis, lendantis į kaulus), *raumuō*, *riemuō* (rémuo), *ruduō*, *sémenc* (sémenys), *skiémenc* (skiemenys), *sesuō*, *smēgenc* (smegenys), *tešmuō*, *stuomuō*, *žélmenc* (želmenys), *žiómenc* (žiomenys).

IV-oji kirčiuotė: *šuō*.

Priebalsinių kamienų daiktavardžių linksnių galūnių ypatybės

Kaip iš paradigmos matyti, priebalsinių kamienų daiktavardžių linksniai tarmėje sutinkami su keliomis, kelių kamienų, galūnėmis. Pirmoji iš paradigmijoje pateikiamų formų tarmėje yra dažniausiai sutinkama. Vienaskaitoje vyriškos giminės daiktavardžiai, išskyrus įn., kuris ištisai yra vartojamas su *ia*- kam. galūne (tik šalia *šuniū* rečiau vartojama ir *šunim* forma), dažniau sutinkami su savo kamieno galūnėmis, bet šalia jų kilm. linksnyje lygiagrečiai (gal kiek rečiau) vartojama ir *ia*- kam. galūnė, o šauksm. -i kam. galūnė. Be to, žodis *piemuō* kartais gali būti ištariamas ir *piemenys*, igaunantis šiuo atveju jau niekinamają paauglio reikšmę.

Daiktavardis *mēnuo* visuose linksniuose ištisai turi *ia*-kam. daiktavardžių galūnes. Ir vns. v. šalia priebalsinės formos lygiagrečiai gali būti ir *ia*- kam.: *mēness*.

Daugiskaitoje tik v., k. ir g. yra išlikusios priebalsinio kamieno galūnės, o visi kiti linksniai vartojami su *i* ir *a*, *ia* kamienams charakteringomis galūnėmis. Reikia pasakyti, kad dgs. v. vis dėlto yra charakteringesné, gyva ir dažniausiai vartojama fonetiškai aptrumpėjusi priebalsinio kamieno galūnė, pvz.: *obelis*, *píemenc*, *raúmenc*, *rùdenc*, *skíemenc*, *smēgenc*, *žiómenc*, *vóvers*, tik žodžio *šuō* vartojama dvejopa dgs. v. forma: sveika senoji priebalsinio kamieno — *šunes* (džn.) ir *i*-kam. — *šunys*. Be to, ir v., k. ir g. linksniuose jau lygiagrečiai išsigali *i*, *a* ir *ia* kam. galūnės (žinoma, jos tarmėje yra kiek retesnės).

Moteriškoji giminė tiek vienaskaitoje, tiek ir daugiskaitoje yra žymiai mažiau išlaikiusi savo kamienui būdingų atskirų linksnių galūnių. Čia šalia priebalsinio

kamieno, o dažnai ir vietoj jo labiau yra įsigalėjusios *i* ir *ē* kamienams būdingos galūnės. Vns. įn. I-oji moteriškos giminės forma *dūktere* ~ dūkteria yra ne *ē*, o *io* kam., kaip ir visi kiti *i*-kam. daiktavardžiai šiame linksnyje (plg. 171 psl.), o forma *vóvere* ~ vóveria, vóvere šalia *io*- kam. gali būti suprasta ir kaip *ē*- kam. (plg. vns. v. *voverē*.) Vns. š. ir dgs. v. III -ioji moteriškos giminės forma *vóvere*, *vóveres* ~ vóverēs turi *ē* -kam. galūnes; *ē*-kam. galūnė turi ir II-oji moteriškos giminės dgs. g. forma.

ИМЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОЕ В ГОВОРАХ БАССЕЙНА РЕКИ МИТУВА

Е. И. ГРИНАВЕЦКЕНЕ

Резюме

Характерным в склонении имен существительных является смешение основ. Основы на **a**, **ia**, **o**, **io**, **ē** являются наиболее устойчивыми, но их отдельные падежи могут иметь окончания других основ. Имена существительные с суффиксом -(i)ukas в мест. пад. ед. ч. всегда имеют окончание основы на **ia**(daržiūkyje ,в огородике?). Некоторые существительные с основой на **io** в мест. пад. ед. ч. имеют окончание основы на **ē**(girēje ,в лесу?). Существительные с основой на **ē** в дат. и твор. пад. мн. ч. наряду с окончанием **-ēms** (dróbēms ,полотнам', vēžēms ,колеям') имеют также окончание основы на **io** — **-ioms** (dróbioms, vēžiōms). Существительные на **ē** с корневым ударением принимают иногда окончание **-iums** (giriums ,лесами'), а существительные, перед окончанием которых имеется **t** или **d**, чаще всего **-ims** (krēgždīms ,ласточкам, ласточками?) или **-iemς** (katíems ,кошкам').

Неустойчивыми являются основы на **i**, **u**, **iu** и на согласный. Существительные мужского рода с основой на **i** почти во всех падежах наряду с окончаниями своей основы (dantiēs ,зуба', dantim ,зубом', žvērys ,звери') имеют также окончания основы на **ia** (dañčio, dančiù, žvēriai). У существительных женского рода той же основы в твор. пад. ед. ч. встречается только формы с окончанием основы на **io** (akiā ,с глазом?), а в зват. пад. они, наряду с окончанием своей основы (aviē ,овца'), имеют окончание основы на **ē** (āve). Большинство имен существительных с основой на **i** в род. пад. мн. ч. чаще всего имеют окончание основ на согласный (kūlšč ,бедр'). Некоторые существительные с основами на **u**, **iu** в твор. и мест. пад. ед. ч., наряду с окончаниями своих основ (aliējum ,с маслом', vasarōjuje ,в яровом поле'), имеют окончания основы на **ia** (aliejū, vasarōjuje). Во мн. ч. существительные этих основ чаще всего склоняются по типу основ на **a**, **ia** (nuogāliai ,голыши', stálčiaiis ,столиками'), но viršūs, piētūs, vidūs, lytūs, sūnūs чаще имеют здесь формы своей основы (viřšūs ,верхушки', vidūms ,серединам', pietusē ,в юге'). Основы на согласный только в некоторых падежах сохранили свои окончания (piemenč ,пастуха', piemens ,пастухи', piemenč ,пастухов'), а во всех остальных падежах они имеют окончания

существительных с основами на **ia**, **i** (*píemeniu* ,с пастухом', *sēseria* ,с сестрой'). В наших говорах встречаются случаи, когда один падеж существительных с основами на согласный имеет окончания нескольких основ (*vándens*, *vádenys*, *vandenaī*, *vandeniaī* ,воды'; *vandenisē*, *vandeniuōs(è)*, *vandeniuōs(è)* ,в водах').

Основа в говоре изменяется при изменении числа. Все фамилии с основой на **o** (*Bylā*) во мн. ч. склоняются по типу основы на **a** (*Bylaī*). Некоторые существительные пренебрежительного значения с основой на **u** (*lipkus* ,пачкун') во мн. ч. переходят в основу на **ia** (*lipkiai* ,пачкуны').

Некоторые существительные в говоре следуют параллельно первой и третьей парадигмам ударения (*grēblis* и *grēblýs* ,грабли'), другие — второй и четвертой (*glēbis* и *glēbýs* ,охват'). Некоторые имена существительные с основой на **é** в имен. пад. ед. ч., в отличие от литер. яз., имеют ударение на окончание (*eglē* ,ель', *musē* ,муха', *pirštinē* ,перчатка'). Ударение во мн. ч. фамилий, когда имеется ввиду супружеская чета, всегда следует четвертой парадигме (*Adomaičiai*, *Onusaičiūs*, *Balčyčiaiš*).
